

СУТНІСТЬ ТА ЕЛЕМЕНТНА СТРУКТУРА ОБОРОННОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

О. Usachenko,
PhD in Public Administration,
Doctoral student of the Legislation Institute of The Verkhovna Rada of Ukraine

THE ESSENCE AND THE ELEMENTAL STRUCTURE OF THE DEFENSE INDUSTRY OF UKRAINE

Визначено, що оборонна промисловість — специфічна підсистема суспільного господарства, що знаходиться в досить жорстких рамках політичних доктрин і економічних умов, які визначають шляхи і характер його розвитку. Запропоновано під оборонним комплексом розуміти промисловий комплекс, який об'єднує підприємства, науково-дослідні, конструкторські та проектні організації різних форм власності та організаційно-правового статусу, здійснює діяльність з виконання державного оборонного замовлення (ДОЗ), тобто виробляє продукцію і послуги в інтересах обороноздатності країни. Зазначено, що у всьому світі традиційно основним замовником продукції ОПК є держава, оскільки оборона країни — одне з ключових суспільних благ, виробництво яких не може бути цілком віддано на відкуп ринку; жодна приватна структура не буде зацікавлена у фінансуванні масштабних оборонних проектів, що не приносять прямого вигаду, та й розмір необхідного фінансування в більшості випадків виявляється непідйомним для жодної окремо взятої корпорації. Визначено, що українська оборонна промисловість у всіх країнах має суттєві розміри оборонного сектора по відношенню до всієї промисловості. Однак вітчизняна оборонна промисловість відрізняється гіпертрофованим питомою вагою військового сектора, який розвивався прискореними темпами за рахунок перекачування в нього значної частини ресурсів країни. В результаті цього оборонні підприємства забезпечили собі високі по відношенню до підприємств інших галузей народного господарства характеристики матеріального і кадрового забезпечення, стали визначати рівень науково-технічних досягнень у країні і темпи науково-технічного прогресу.

Зазначено, що оборонна промисловість України — сукупність підприємств і організацій: беруть участь у виконанні поточного державного оборонного замовлення (ДОЗ) і / або у військово-технічному співробітництві (ВТС) з іншими країнами; мають мобілізаційні завдання, тобто потенційно здатні виробляти або розробляти ті чи інші види озброєння і / або військової техніки (ОВТ); мають ліцензію (ліцензії) на виробництво або розробку ОВТ; перебувають у віданні конкретних органів влади (для державних підприємств) або щодо яких ці органи влади реалізують єдину державну політику (для акціонерних товариств).

It is determined that the defense industry is a specific subsystem of the public economy, which is in a rather rigid framework of political doctrines and economic conditions that determine the ways and nature of its development. It is proposed to understand by the defense complex an industrial complex that unites enterprises, research, design and project organizations of different ownership and organizational and legal status, carries out activities on execution of the state defense order (DOS), ie produces products and services in the interests of defense the ability of the country. It is stated that the state is traditionally the main customer of OPC products worldwide, since the defense of the country is one of the key public goods whose production cannot be fully paid to the market; no private entity will be interested in financing large-scale defense projects that do not bring direct benefits, and in most cases the amount of funding required is inappropriate for any single corporation. It is determined that the Ukrainian defense industry in all countries has a significant size of the defense sector in relation to the whole industry. However, the domestic defense industry differs in the hypertrophied proportion of the military sector, which has been developing at an accelerated rate due to the pumping of a large part of its resources into the country. As a result, defense enterprises have secured high material and human resources characteristics in relation to enterprises of other sectors of the economy, have begun to determine the level of scientific and technological achievements in the country and the pace of scientific and technological progress.

It is stated that the defense industry of Ukraine is a set of enterprises and organizations: they participate in the execution of the current state defense order (DOS) and / or in military-technical cooperation (PTS)

with other countries; have mobilization tasks, that is, potentially capable of producing or developing certain types of weapons and / or military equipment (VTS); have a license (licenses) for the production or development of ATS; are in charge of specific authorities (for state-owned enterprises) or for which these authorities implement a unified state policy (for joint stock companies).

Ключові слова: оборонна промисловість, політична доктрина, державне оборонне замовлення, військово-технічне співробітництво, військова техніка, державна політика.

Key words: defense industry, political doctrine, state defense order, military-technical cooperation, military equipment, public policy.

ВСТУП

Оборонна промисловість — специфічна підсистема суспільного господарства, що знаходиться в досить жорстких рамках політичних доктрин і економічних умов, які визначають шляхи і характер його розвитку. Під оборонним комплексом розуміється промисловий комплекс, який об'єднує підприємства, науково-дослідні, конструкторські та проектні організації різних форм власності та організаційно-правового статусу, здійснює діяльність з виконання державного оборонного замовлення (ДОЗ), тобто виробляє продукцію і послуги в інтересах обороноздатності країни.

На 2014 рік понад половина заводів оборонної промисловості були на межі банкрутства, а решта забезпечували своєю продукцією російський військово-промисловий комплекс. Російська агресія змусила Україну терміново припинити співпрацю з агресором і зосередити всі сили на те, щоб забезпечити успішний захист нашої держави [1].

Але вже у 2015 році Україна почала активно виробляти танки, бронемашини, бронетранспортери, навігаційні комплекси та різного виду гармати. За даними ДК "Укроборонпром", виробництво 30-мм автоматичних гармат зросло у 2,5 рази, а виробництво бойових літаків (Су-25/27, Л-39) було модернізовано до стандартів НАТО.

Наступним випробуванням української оборонки стала відмова від співпраці з російськими заводами. Українські виробники були змушені шукати нових партнерів та відкривати інші ринки збуту. Цей етап досі триває, але вже є перші відчутні результати. Наприклад, у 2016 році ДП "Антонов" представив транспортний літак АН-132D (рис. 1), повністю виготовлений без російських деталей. У березні цього року літак пройшов успішне випробування у повітрі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У найбільш помітних публікаціях останнього часу, присвячених теорії і практиці управління оборонно-промисловою сферою, Бакланов О.Д., Бистрова І.В., Колмогоров Г. Д., Кукк К.І., Толкачов С.О., Фармазян Р.А., інші авторитетні керівники оборонної промисловості і науковці-управлінці аргументовано доводять, що істотні науковотехнічні і виробничі результати, стали можливими, в першу чергу, за рахунок синтезу галузевих і програмно-цільових методів управління.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз державної політики в оборонній промисловості її стан та перспектив розвитку.

РЕЗУЛЬТАТ

Особливість цих підприємств не тільки їх відомча приналежність, а й сильна залежність від державного замовника.

Функціонування підприємств і організацій ОПК характеризується цілою низкою особливостей, що відрізняють їх від традиційних товаровиробників, що діють у ринковому середовищі:

- особливі вимоги до якості продукції, що виробляється (завищені в порівнянні з продукцією цивільного призначення);

- монополія замовника, обумовлена переважанням ДОЗ;

- наукоємність і високотехнологічність розробки і виробництва більшої частини продукції;

- довгостроковість і капіталомісткість інвестиційних проектів;

- наявність надлишкових (мобілізаційних) потужностей;

- високий рівень спеціалізації і монополізації виробників;

- менша, в порівнянні з цивільним виробництвом, швидкість оновлення зразків продукції, що випускається, не пов'язана з необхідністю задоволення попиту ринку;

- особливі інформаційні умови функціонування підприємств, обумовлені вимогою секретності, що обмежують кооперацію і передачу технологій [2, с. 655].

На сьогоднішній день основні засади Воєнної доктрини України (рис. 1) передбачають реалізацію конкретних кроків, які важливо зробити державі для запобігання відставання в розвитку основних видів озброєння і військової техніки в умовах зовнішньої агресії.

Названі особливості в значній мірі зумовили той факт, що оборонні підприємства виявилися в критичному стані в зв'язку з різким скороченням державного замовлення [4, с. 29].

У всьому світі традиційно основним замовником продукції ОПК є держава, оскільки оборона країни — одне з ключових суспільних благ, виробництво яких не може бути цілком віддано на відкуп ринку; жодна при-

ватна структура не буде зацікавлена у фінансуванні масштабних оборонних проєктів, що не приносять прямого виграшу, та й розмір необхідного фінансування в більшості випадків виявляється непідйомний ні для однієї окремо взятої корпорації. В результаті в розвинених країнах саме державне оборонне замовлення (ДОЗ) формує основу внутрішнього попиту на продукцію "оборонки" і становить 60—70% оборонного виробництва. В Україні військова продукція оборонної промисловості забезпечується ДОЗ лише на 40%.

Українська оборонна промисловість в усіх країнах має суттєві розміри оборонного сектора по відношенню до всієї промисловості. Однак вітчизняна оборонна промисловість відрізняється гіпертрофованим питомою вагою військового сектора, який розвивався прискореними темпами за рахунок перекачування в нього значної частини ресурсів країни [3, с. 300]. В результаті цього оборонні підприємства забезпечили собі високі по відношенню до підприємств інших галузей народного господарства характеристики матеріального і кадрового забезпечення, стали визначати рівень науково-технічних досягнень в країні і темпи науково-технічного прогресу.

За наявними оцінками, армія і підприємства оборонної промисловості поглинали більш 1/5 національного доходу країни, виробляючи 20—25% валового національного продукту. На частку оборонних виробництв припадало понад 12% основного капіталу промисловості, а в машинобудуванні (з урахуванням непрямих зв'язків) ці виробництва давали, за різними оцінками, від 62 до 80% сукупного обсягу виробництва [5].

Однак військове виробництво відволікало на себе більшу частину ресурсів країни, що об'єктивно звужувало можливості для розвитку громадянського сектора промисловості.

Все це свідчить про те, що в певний момент радянська економіка "переступила" кордон, який ще на початку 50-тих років тодішній державний секретар США Д.Ф. Даллес позначив наступним чином: "В галузі військових можливостей — досить — значить досить. Якщо ми не зрозуміємо цього, то настане час, коли вся промисловість нашої країни буде працювати на військовий істеблшмент" [6].

У результаті оборонний комплекс, де були зосереджені високі технології, і цивільний сектор економіки ставилися, по суті, до різних технологічних укладів.

Сьогодні особлива роль оборонної промисловості в Україні визначається, передусім, його домінуючим становищем у виробництві та експорті високотехнологічної та наукомісткої продукції. Від розвитку ситуації в оборонній промисловості залежить не тільки забезпечення обороноздатності і національної безпеки країни, але також підтримку і нарощування її наукового потенціалу, перспективи технічного переозброєння ряду інших ключових галузей економіки. Іншими словами, стан оборонної промисловості значною мірою визначало і буде визначати місце України у світовому економічному просторі.

Рис. 1. Засади воєнної доктрини України

Оборонна промисловість України — сукупність підприємств і організацій:

- беруть участь у виконанні поточного державного оборонного замовлення (ДОЗ) і / або у військово-технічному співробітництві (ВТС) з іншими країнами;
- мають мобілізаційні завдання, тобто потенційно здатні виробляти або розробляти ті чи інші види озброєння і / або військової техніки (ОВТ);
- мають ліцензію (ліцензії) на виробництво або розробку ОВТ;
- перебувають у віданні конкретних органів влади (для державних підприємств) або щодо яких ці органи влади реалізують єдину державну політику (для акціонерних товариств).

В умовах сучасної інтеграції промисловості поняття оборонної промисловості стало досить розмитим. У процесі розробки і випуску ОВТ можуть брати участь підприємства різних галузей, для більшості яких така робота може бути непрофільною. Крім цього, існують підприємства, потенційно здатні швидко налагодити виробництво ОВТ і мають мобілізаційні потужності. Залежно від обраного визначення розмір української оборонної промисловості може включати до декількох десятків тисяч різних компаній.

Приватизація підприємств оборонної промисловості в основному торкнулася промислові підприємства, частка яких в оборонному комплексі становить близько 45% (решта 55% припадають на наукові організації та науково-виробничі об'єднання, що займаються розробкою і модернізацією ОВТ). У ході приватизації оборонного комплексу сформувалося три групи підприємств, у тому числі перша і друга складають "ядро". Перша група включає державні унітарні підприємства та організації на правах оперативного управління і господарського відання, друга — акціонерні товариства з державною участю у вигляді пакетів акцій або "золотої акції". Третя група — інші підприємства та організації, приватизовані без обмежень і в основному переорієнтовані на створення продукції цивільного призначення.

Головні причини труднощів в оборонній промисловості України обумовлені недосконалістю державного регулювання, недоліками фінансового забезпечення, непродуманими конверсією і приватизацією підприємств комплексу. Приватизація за безцінь значної частини державних підприємств фінансово-спекулятив-

ним капіталом, які не вклали, та й не мали намір, за великим рахунком, вкладати гроші в розвиток технологій, не сприяла підвищенню ринкового попиту на НДДКР і появи альтернативних державі джерел фінансування. Нова політична і бізнес-еліта не підтримала жодного нового великого науково-технічного проекту, а старі пустила на самоплив. А для вилучення новими господарями економіки країни прибули з збройового експорту виявилось досить просто паразитувати на створеному раніше технологічному доробку і державні інвестиції.

Популярність тих чи інших термінів майже завжди гарантує їх різне трактування тими, хто їх вживає. Саме поєднання "промислової політики" прийшло в Україну на початку 1990-тих років із західної економічної літератури як не цілком коректний переклад англійського поняття Industrial Policy, в західній теорії і практиці швидше відповідного терміну "галузева" або "секторальна" політика і, як правило, що означає заходи держави щодо підтримки або розвитку конкретних секторів економіки, тобто це може бути не тільки індустріальний, а й інші сектори народного господарства: будівництво, інфраструктурні галузі.

Однак, як пише В. Шеховцов [4, с. 28], на початку 1990-тих років відбулося зміщення акцентів, і промислова політика стала трактуватися як "державна політика в області промисловості" або фактично як "державна підтримка промисловості". Загалом малися на увазі високотехнологічні та наукомісткі галузі оборонної промисловості.

Найбільш загальним визначенням В. Шеховцов пропонує вважати промисловою політикою "комплекс дій держави, спрямованих на зміну структури економіки за рахунок створення більш сприятливих умов для розвитку певних (пріоритетних) секторів і виробництв" [4, с. 29]. Еквівалентним, по суті, є і визначення промислової політики як дискримінації державою одних секторів у порівнянні з іншими. І в тому, і в іншому випадку мова йде про створення нерівних умов функціонування. Промислова політика може вважатися успішною, якщо виграш країни в цілому (включаючи як прямі, так і непрямі вигоди) від розвитку обраних пріоритетних секторів вище, ніж збиток від уповільнення розвитку всіх інших [7]. Хто і як збирається визначати пріоритети — окреме питання, само собою зрозуміло, що викликає суперечки.

ВИСНОВКИ

Вільний ринок дозволяє запропонувати кожному споживачеві найбільш підходящі йому продукти, а конкуренція створює механізми, здатні контролювати безпеку продуктів і послуг і чесність підприємців. Створювані на відкритому ринку механізми контролю не схильні до корупції, неминучою у разі ліцензування та інших видах прямого втручання держави в бізнес. Втручання держави, як правило, гальмує інновації і перешкоджає впровадженню новітніх технологій, створює можливості для лобіювання, спрямованого на обмеження входження в галузь нових учасників, і в кінцевому підсумку ліцензування відкриває дорогу місцевому та глобальному монополізму". На Інтернет-сайті визначені основні завдання промполі-

тики як: зменшення прямого і непрямого оподаткування, "до приватизації" в неефективному секторі національної економіки, захист ринку за допомогою зниження залишків цінового регулювання, захист конкуренції замість боротьби з монополізмом, захист прав власності та тощо.

Зрозуміло, що компроміс між двома настільки полярними точками зору знайти непросто, але, на нашу думку, на сучасному досить складному етапі розвитку вітчизняної оборонної промисловості особливо гостро в ефективному державному регулюванні.

Література:

1. Офіційний сайт національного інституту стратегічних досліджень URL: <http://www.niss.gov.ua>
2. Федченко Д.І. Система забезпечення кібербезпеки: проблеми формування та ефективної діяльності / Д.І. Федченко // Молодий вчений. — Випуск 5 (57). 2017. — С. 653—658.
3. Шеломенцев В.П. Сутність організаційного забезпечення системи кібернетичної безпеки України та напрямки його удосконалення / В. П. Шеломенцев // Випуск 2 (28). — 2012. — С. 299—309.
4. Горбулін В., Шеховцов В. Створення ДК "Укроборонпром" як початок дієвого ядра ОПК // Наука і оборона. — 2013. — № 3. — С. 27—31.
5. Сальнікова О.Ф. Роль оборонно-промислового комплексу в системі національної безпеки // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2014. — № 4.
6. Офіційний сайт ДК "Укроборонпром" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukroboronprom.com.ua/uk/>
7. До зубів і вище [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://magazine.nv.ua/article/post/47215>

References:

1. National Institute for Strategic Studies (2019), available at: <http://www.niss.gov.ua> (Accessed 15 Aug 2019).
2. Fedchenko, D. I. (2017), "Cybersecurity System: Problems of Creation and Effective Activities", *Molodyj vchenyj*, vol. 5, pp. 653—658.
3. Shelomentsev, V. P. (2012), "The essence of organizational support of the system of cybernetic security of Ukraine and directions of its improvement", vol. 2, pp. 299—309.
4. Horbulin, V. and Shekhovtsov, V. (2013), "Establishment of the State Concern "Ukroboronprom" as the beginning of the operational core of the defense industry", *Nauka i oborona*, vol. 3, pp. 27—31.
5. Sal'nikova, O.F. (2014), "The role of defensive industrial complex in the system of national security", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 4, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=706> (Accessed 15 Aug 2019).
6. Ukroboronprom (2019), available at: <http://ukroboronprom.com.ua/uk/> (Accessed 15 Aug 2019).
7. nv.ua (2017), "T— the teeth and above", available at: <http://magazine.nv.ua/article/post/47215> (Accessed 15 Aug 2019).

Стаття надійшла до редакції 19.08.2019 р.